

ОХОРОННА ФУНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ДЕФІНІЦІЙНІ ПИТАННЯ

Кримінальне право охороняє ті суспільні відносини, блага, інтереси, цінності, що встановлюються й регулюються іншими галузями права. Тобто його призначення — служити основою, на яку опираються всі галузі права України. Воно взаємодіє з цивільною, трудовою, адміністративною та іншими галузями, впливає на правовідносини, тим самим підтримує правопорядок, тобто стан або режим правової упорядкованості системи суспільних відносин, що складається в умовах реалізації законності; атмосфери нормального правового життя, що встановлюється в результаті точного й повного здійснення приписів норм кримінального права усіма суб'єктами.

Проблемі визначення функцій кримінального права приділяється значна увага в роботах Ю. А. Демидова [1, 32], М. І. Ковальова, Л. В. Кузнецова, А. В. Наумова [2, 149], П. П. Осіпова, А. А. Піонтковського [3, 129–130], В. Г. Смирнова [4, 6–8], В. Я. Тація [5, 198], П. А. Фефелова, В. Д. Філімонова [6, 60–65] та інших. Проте більшість з їх було написано за часів пануючої класичної кримінально-правової доктрини.

Водночас зміни сучасних кримінально-правових парадигм та правовідносин у бік послідовного втілення положень ресторативної юстиції та концептів аболіціонізму наполягають у необхідності досконалого вивчення охоронної функції кримінального права.

Тому тема є актуальною на сьогоднішній час.

У сучасній кримінально-правовій науці ведуться довготривалі дискусії з приводу наявності або відсутності охоронної функції кримінального права, її поняття, змісту, структури.

У філософії під функцією розуміються відносини двох об'єктів, у яких зміна одного із них відповідає зміні іншого. Стосовно до соціологічних явищ функція визначається як «роль, яку певний соціальний інститут виконує щодо потреб суспільної системи більш високого рівня організації або інтересів складових її класів, соціальних груп й індивідів. Наприклад, функції держави, сім'ї, мистецтва й т.ін. щодо суспільства» [7, 719].

Поняття функції кримінального права ґрунтується не тільки на філософському уявленні про функції, але й на її загальноправовому трактуванні.

У загальній теорії права при аналізі правової функції увага зосереджується на тій ролі, що вона виконує в системі суспільних відносин. С. С. Алексєєв говорить про функції права як про напрямки правового впливу, що виражають роль права в організації суспільних відносин [8, 191].

Специфіка охоронної функції права, як вважає Т. Н. Радько, полягає в тому, що вона характеризує право як особливий спосіб впливу на поведінку людей, який виражається впливом на їх волю загрозою санкцій, встановлення забо-

рон і реалізацією юридичної відповідальності. Вона також служить інформатором для суб'єктів суспільних відносин: а саме, які соціальні цінності взяті під охорону [9, 53].

Перш ніж давати визначення охоронної функції кримінального права, потрібно охарактеризувати її за соціальною спрямованістю та методом правового регулювання.

Функціональна спрямованість українського кримінального права полягає в завданнях, які ставить перед собою наше чинне кримінальне законодавство в ч. 1 ст. 1 КК України.

Згідно із ч. 1. ст. 1 КК України соціальна спрямованість українського кримінального права виявляється в охороні від злочинних посягань особи, суспільства, держави. У зазначеній статті законодавець вказує на профілактичне завдання КК України: його норми мають формулюватись, тлумачитись та застосовуватись так, щоб не лише карати винних осіб за вчинені злочини, а й запобігати вчиненню нових злочинів. Охорона суспільних відносин здійснюється і запобіганням злочинам. Виділяючи серед завдань Кримінального кодексу запобігання злочинам, законодавець указує на те, що українське кримінальне право ставить перед собою завдання охорони суспільних відносин, благ, цінностей не тільки шляхом застосування кримінальної відповідальності, але і шляхом запобігання злочинам.

Методом функції права є її спосіб регулювання суспільних відносин. У теорії кримінального права ця галузь права регулює суспільні відносини шляхом примусу або заохочення осіб — учасників даних відносин. Це два основних методи кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

Термін «охорона» є похідним від слова «охороняти», що означає «оберігати, ставитись дбайливо» [10, 484]. Таким чином, охорона — це підтримання в такому стані, як воно існує. Дане завдання можна виконувати шляхом запобігання протиправному впливу на об'єкт охорони.

Таким чином, охоронна функція кримінального права, за своїм соціальним змістом, — це здійснювана охорона особи, суспільства, держави шляхом примусу осіб, здатних скоїти або скоївших злочини, до законслухняної поведінки, а також шляхом заохочення такої їхньої поведінки, що веде до відмови від вчинення злочинів і запобігання їх суспільно небезпечним наслідкам.

Доктор юридичних наук Н. А. Лопашенко вважає, що охоронної функції як такої немає. На її думку, вона передбачає захист правоохоронюваних інтересів шляхом встановлення кримінально-правової заборони [11]. Але з цим складно погодитися, тому що охоронна функція кримінального права реалізується також й у застосуванні кримінально-правової норми у випадку порушення кримінально-правової заборони. Н. А. Лопашенко виділяє попереджувально-охоронну функцію кримінального права, замість охоронної, тим самим ототожнюючи ці дві функції. Одним із аргументів є те, що «попереджувальна функція пов'язана з наявністю кримінально-правової заборони, оскільки сам факт існування кола злочинних і караних діянь позитивно впливає на нестійких громадян, на утримання їх від вчинення злочину» [11]. З чим погодитися теж

важко, оскільки охоронна функція вже несе в собі кримінально-правові заборони, встановлені державою, а потім вже проявляється попереджувальна функція — видання та застосування кримінальних законів виховує в громадянах правосвідомість, тобто свідоме дотримання заборон держави.

Одним із аргументів нетотожності охоронної й запобіжної функцій слід вважати, виходячи з соціального призначення кримінальної відповідальності, охорону найбільш важливих суспільних відносин від злочинних посягань, яка здійснюється шляхом запобігання вчиненню злочину.

Таким чином, за своїм правовим змістом охоронна функція кримінального права — це, насамперед, самостійна функція кримінального права, яка гарантується державою в особі її органів державної влади, встановлює кримінально-правові заборони, заходи захисту, кримінальну відповідальність, порядок її покладання й виконання, що має на меті витіснення, нейтралізацію шкідливих для суспільства відносин й охорону позитивних.

У науці існує точка зору, відповідно до якої охоронна функція реалізується як статична й динамічна. Охоронна статична функція виражається у встановленні кримінально-правової заборони, яка накладає на громадян обов'язок стримуватися від вчинення злочину й потім покликана регулювати поведінку людей у суспільстві. Але кримінальна заборона сьогодні є лише спочатку сталою, потім же вона потребує постійної корекції відносно нових заборон залежно від того, які саме ставляться завдання, які охоронюються суспільні відносини, блага, цінності, в даний період розвитку нашої держави, тим самим явно характеризує динамічну властивість охоронної функції кримінального права.

Статична функція кримінального права виявляється в незмінності кримінально-правових норм, за допомогою яких держава охороняє певні цінності. Але сталою вона залишається лише на деякий час, доти, доки вона не втратить свого значення в даному суспільстві.

У зв'язку з тим, що охоронна функція кримінального права явно виражена в ст. 1 КК України, то її зовнішня стабільність виражається в наявності та існуванні кодифікованого нормативно-правового акта як самостійного правового документа, а внутрішня стабільність виражається в його змісті. Але одночасно із зовнішньою стабільністю має місце внутрішній динамізм будь-якого кодифікованого нормативно-правового акта. Це підтверджується, наприклад, змінами та доповненнями до Кримінального кодексу України, процесами криміналізації та декриміналізації, гуманізації кримінальної політики.

Охоронна динамічна функція кримінального права проявляється в реалізації норм кримінального права у випадку вчинення злочину. Вона тісно пов'язана з кримінальною політикою України. Адже кримінальна політика, як вид державної політики, змінювалася залежно від історичного етапу розвитку нашої держави. Відповідно вона була різноплановою та різносторонньою. І з огляду на цей процес розвитку змінювалася і сама охоронна функція кримінального права, тому що держава в процесі свого формування ставила різні завдання, охоронювала різні суспільні відносини, блага, цінності, які були головними для даного періоду.

Підтвердженням діалектичного розвитку охоронної функції кримінального права є зміни до кримінальних кодексів: так, КК УРСР 1960 р. продовж терміну своєї дії зазнав надзвичайно великої кількості змін: від 27.06.1961 р. до 17.05.2001 р. згідно з Указами Президії Верховної Ради Української РСР, а в подальшому Верховної Ради України, було внесено 176 змін та доповнень. При цьому найбільш динамічним є період з 19.01.1990 р., коли українська держава зазнавала неабияких політичних, економічних, культурних та інших змін.

У чинний КК України 2001 р. з 17.01.2002 р. по 11.01.2007 р. було внесено 32 зміни. А в березні—квітні 2006 р. робочою групою Міністерства юстиції України, рядом вчених України, а також практичних працівників державних органів розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (щодо гуманізації кримінальної відповідальності). І знову ми можемо спостерігати, що коло охоронної функції кримінального права буде змінене, бо запропоновано немало новачій в чинному КК України.

В. Д. Філімонов розділяє охоронну функцію на: функцію запобігання злочинам та їх суспільно-небезпечним наслідкам (запобіжна функція) зі сторони нестійких у соціальному розумінні осіб та осіб, які ще не скоїли злочинних діянь, і спеціальне попередження для осіб, які раніше скоювали суспільно-небезпечні діяння; та функцію відновлення порядку суспільних відносин, порушеного вчиненням злочину (відновлювальна функція, або функція відновлення соціальної справедливості) [6].

На наш погляд, охоронну функцію кримінального права бажано структурно розділяти ще на виховну, хоча деякими ученими ця точка зору не підтримується. Виховна функція заперечувалася одним із перших дослідників функцій кримінального права В. Г. Смирновим [4].

Н. А. Лопашенко придержується тієї ж самої думки [11].

На наш погляд, виховна функція нерозривно пов'язана з запобіжною. Вона проявляється в самому процесі формування законосвідомої поведінки людей. Більшість громадян, дотримуючись кримінально-правових заборон, не скоюють злочинів внаслідок вихованої в них високоморальної позиції. Спеціально організований і керований процес формування особистості кримінально-правовими засобами, які здійснюються спеціальними суб'єктами особливо в навчально-виховній формі, безумовно, несе позитивний вплив на правосвідомість особи.

Ще один розподіл, менш загального значення, охоронної функції, який теж має право на існування, — це поділ її на компенсаційну та обмежувальну. Компенсаційну та обмежувальну функцію можемо ще спостерігати в цивільному, фінансовому і трудовому праві.

Охоронна компенсаційна функція кримінального права — функція відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди. Це дії, які фактично усувають негативні наслідки вчиненого злочину (наприклад, ст. ст. 45, 46 КК України).

Охоронна обмежувальна функція кримінального права — функція обмеження прав суб'єктів. Наприклад, позбавлення права обіймати певні посади

або займатися певною діяльністю; службові обмеження для військовослужбовців; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців і т. д.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що структурно охоронна функція кримінального права складається з: статичної і динамічної; охоронної запобіжної, охоронної відновлюючої, охоронної виховної; охоронної компенсаційної і охоронної обмежувальної функцій.

Запропонована структура охоронної функції кримінального права дозволяє в подальшому надати перевагу в можливій корекції кримінально-правових відносин.

Отже, можна зробити висновок, що охоронна функція — це функція кримінального права, яка призвана охороняти суспільні відносини, що складаються в різних сферах життєдіяльності особи, її інтереси, права і свободи, соціальні блага, матеріальні цінності, власність, громадський порядок та громадську безпеку, довкілля, конституційний устрій України. Охорона менш важливих суспільних відносин і соціальних благ здійснюється за допомогою правових норм інших галузей права (зокрема, адміністративного, цивільного, трудового права) і т. ін.

Також зміна охоронної функції кримінального права безумовно пов'язана з напрямком кримінальної політики нашої держави. У свою чергу на кримінальну політику впливають зобов'язання України перед ООН, Радою Європи, ЄС, іншими міжнародними інституціями. Дані зобов'язання вимагають гармонізації у сфері кримінального законодавства. І, як видно з наведених даних, внутрішня динаміка кодифікованого нормативно-правового акта, яким є КК України, дозволяє законодавцю при необхідності активно реагувати на зміни суспільно-політичних відносин у державі, в тому числі у сфері охорони кримінально-правових відносин.

Література

1. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. — М., 1975.
2. Паунов А. В. Курс российского уголовного права. Общая часть. — М., 2001.
3. Пиоптковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть общая. — М., 1925.
4. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права. — Ленинград, 1965.
5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в радянському кримінальному праві. — Х.: Вища шк., 1988.
6. Филимонов В. Д. Охоронная функция уголовного права. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003.
7. Философский энциклопедический словарь. — М., 1989.
8. Алексеев С. С. Общая теория права. Т. 1. — М., 1981.
9. Общая теория государства и права: Академ. курс. Т. 2. — М., 2000.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1991.
11. Лопашенко П. А. Функции кримінального права // Вісник Центру суддівських студій. — 2006. — № 9. — С. 4–10.